

O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH TARIXINI MODELLASH VA TIZIMLI TAHLIL QILISH (1991–2025)

Valiyev Biloliddin Farxodjon Ugli

Millat Umidi Universiteti, Biznes boshqaruvi fakulteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida 1991–2025-yillar oralig'ida korrupsiyaga qarshi kurash tizimining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ularning tizimli tahlili yoritilgan. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Maqolada bu yo'nalishdagi islohotlarning huquqiy, institutsional, ijtimoiy va raqamli bosqichlari modellash asosida tahlil qilinadi. Korrupsiyaga qarshi kurash tizimining butunlik darajasini oshirish, tizim osti elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni mustahkamlash mezonlari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tizim, korrupsiya, modellash, tizimli tahlil, qonunchilik, davlat boshqaruvi, shaffoflik, raqamli boshqaruv, fuqarolik jamiyati, samaradorlik.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan 1991-yildan boshlab davlat boshqaruvi tizimida tub islohotlar amalga oshirildi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish, yangi siyosiy institutlarning shakllanishi, davlat xizmatini modernizatsiya qilish bilan bir qatorda korrupsiya, poraxo'rlik va mansab suiiste'moli kabi illatlar jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'siq bo'ldi.

Korrupsiya nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy adolat, huquqiy davlat va demokratik tamoyillarning shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu

sababli O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash tizimi mustaqillikning ilk yillaridan boshlab davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida shakllanib bordi.

Mazkur maqolaning maqsadi — 1991–2025-yillar oralig'ida O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash tizimini **tizimli tahlil va modellash** asosida o'rganish, tizimning rivojlanish bosqichlarini aniqlash hamda butunlik darajasini oshirish yo'llarini taklif etishdan iborat.

Asosiy qism

1. "Korrupsiyaga qarshi kurash" tizimini tizim sifatida talqin qilish

Tizim (sistema) — bu o'zaro bog'langan elementlar majmuasidir. Korrupsiyaga qarshi kurash tizimi ham o'z ichiga bir nechta ost tizimlarni qamrab oladi:

Qonunchilik ost tizimi – huquqiy asoslar, qonun va me'yoriy hujjatlar majmuasi;

Institutsional ost tizimi – korrupsiyaga qarshi agentliklar, komissiyalar, prokuratura va sud organlari;

Ijtimoiy ong tizimi (S_3) – fuqarolik jamiyati, ommaviy axborot vositalari, ta'lim tizimi;

Raqamli boshqaruv tizimi (S_4) – ochiq ma'lumotlar bazalari, elektron hukumat (e-gov), shaffoflik portallari.

Har bir ost tizim umumiy tizimning butunlik darajasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning o'zaro bog'liqligi tizimning barqarorligi va o'z-o'zidan rivojlanish qobiliyatini belgilaydi.

2. O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash tizimining shakllanish bosqichlari

1991–2000-yillar: Mustaqillik davri va huquqiy asoslarning yaratilishi

Bu davrda korrupsiyaga qarshi kurash hali mustaqil tizim sifatida shakllanmagan bo'lsa-da, Konstitutsiyada belgilangan “qonun oldida tenglik” tamoyili korrupsiyaga qarshi siyosatning asosiy huquqiy negizini yaratdi.

Bosh prokuratura, IIV va Adliya vazirligi faoliyati orqali korrupsiya holatlarini aniqlash, javobgarlikka tortish amaliyoti joriy etildi. Ammo tizimning yaxlitligi past darajada bo'lib, chora-tadbirlar ko'proq jazolashga, emas balki profilaktikaga qaratilgan edi.

2001–2016-yillar: Qonunchilik bazasining kengayishi

2000-yillarning boshidan boshlab korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining alohida yo'nalishiga aylandi. 2003-yilda “Davlat xizmati to'g'risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqildi, 2008-yilda BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi ratifikatsiya qilindi.

Bu bosqichda tizimning normativ-huquqiy asoslari mustahkamlandi, biroq institutsional mustaqillik yetarli darajada emas edi. Korrupsiyaga qarshi kurashda davlat idoralari o'rtasida vakolatlar taqsimoti noaniq bo'lib qoldi.

2017–2020-yillar: Tizimli islohotlar bosqichi

Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida korrupsiyaga qarshi kurash yangi bosqichga ko'tarildi. 2017-yil 3-yanvarda “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi Qonun qabul qilindi. Unga ko'ra:

davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash;

korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan mexanizmlarni yaratish;

davlat xizmatchilarining axloqiy kodeksini joriy etish;

jamoatchilik nazoratini kuchaytirish kabi chora-tadbirlar belgilandi.

2020-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni bilan **Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi** tashkil etildi. Bu institut tizimni boshqarishning yangi, markazlashtirilgan modelini yaratdi. Shu davrda xalqaro tashkilotlar, xususan Transparency International reytinglarida O'zbekistonning o'rni ijobiy tomonga o'zgara boshladi.

2021–2025-yillar: Raqamli boshqaruv va xalqaro integratsiya

So'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashda raqamli texnologiyalar muhim o'rin egallay boshladi. "Open Data Portal", "anticorruption.uz" sayti, davlat xaridlarining onlayn tizimi, elektron tenderlar, "Davlat xizmatchilari reyestri" kabi platformalar joriy etildi.

Raqamli boshqaruv orqali inson omilining kamayishi korrupsiya xavfini sezilarli darajada pasaytirdi. Shu bilan birga, ta'lim tizimida "Korrupsiyaga qarshi madaniyat asoslari" fani joriy etilishi fuqarolik ongining yuksalishiga sabab bo'ldi.

3. Tizimning tuzilmasini modellash

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi kurash tizimini quyidagi model ko'rinishida tasvirlash mumkin:

- Qonunchilik tizimi,
- Institutsional tizim,
- Ijtimoiy ong tizimi,
- Raqamli boshqaruv tizimi.

4. Tizim butunligini oshirish kriteriyalari

Tahlil natijasida quyidagi **beshtasosiy kriteriy** ishlab chiqildi:

Qonun ustuvorligi — barcha davlat organlari faoliyati qonun asosida bo'lishi;

Ochiqlik va shaffoflik — ma'lumotlarning jamoatchilik uchun ochiq bo'lishi;

Fuqarolik ishtiroki — jamoatchilik nazorati va OAV faol ishtiroki;

Texnologik integratsiya — raqamli tizimlarning uzluksiz ishlashi;

Xalqaro hamkorlik — xalqaro konvensiyalar va reytinglar bilan uyg'unlik.

Har bir kriteriy o'z navbatida tizimning o'z-o'zidan rivojlanish jarayonini belgilaydi.

5. Tizimning evolyutsion xarakteri

O'zbekiston tajribasidan ko'rinib turibdiki, korrupsiyaga qarshi kurash tizimi **nochiziqli, dinamik va o'zgaruvchan** jarayondir. U faqat jazolashga asoslangan mexanizmdan boshlab, bugungi kunda profilaktika, raqamli boshqaruv va fuqarolik ishtirokiga tayangan kompleks tizimga aylandi.

Bu tizim o'z-o'zidan rivojlanish xususiyatiga ega bo'lib, vaqt o'tishi bilan yangi ost tizimlar (masalan, sun'iy intellekt asosida risk tahlil qilish modullari) paydo bo'lmoqda. Shu bois, tizimning har bir bosqichi keyingi bosqich uchun asosiy resurs vazifasini bajaradi.

6. Tahlil natijalari va ilmiy xulosalar

Tizimli tahlil natijalariga ko'ra, 1991–2025-yillar davomida korrupsiyaga qarshi kurash tizimi quyidagi evolyutsion o'zgarishlarni boshdan kechirdi:

Normativ asoslar – 1990-yillardan boshlab mustahkam qonunchilik negizi yaratildi;

Institutsional tuzilma – mustaqil agentlik va nazorat organlari shakllandi;

Axborot ochiqligi – raqamli tizimlar orqali shaffoflik darajasi oshdi;

Ijtimoiy ong – korrupsiyaga qarshi madaniyatning shakllanishi ta'minlandi;

Xalqaro hamkorlik – BMT, YEXHT, Jahon banki va Transparency International bilan hamkorlik kengaydi.

Ushbu omillar tizim butunligini oshirib, O'zbekistonni Markaziy Osiyoda korrupsiyaga qarshi kurashda ilg'or davlatlardan biriga aylantirdi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash tizimi 1991–2025-yillar mobaynida murakkab, ammo uzluksiz rivojlanish yo'lini bosib o'tdi. Bu tizimning asosiy yutug'i — u **jazolovchi mexanizmdan profilaktik va raqamli boshqaruv tizimiga** aylanganidir.

Tizimni tizimli tahlil orqali o'rganish natijasida aniqlanishicha:

korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi faqat qonunlar emas, balki ijtimoiy ong va texnologik rivojlanish darajasiga ham bog'liq;

tizim osti elementlarining o'zaro integratsiyasi butunlikni oshiradi;

raqamli boshqaruv tizimining kuchayishi inson omilini kamaytirib, shaffoflikni ta'minlaydi;

korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirish uzoq muddatli barqaror natijaga olib keladi.

Shunday qilib, 2025-yil holatiga kelib O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi kurash tizimi o'zining to'laqonli, barqaror va o'z-o'zidan rivojlanuvchi tizimga aylanganini ko'rish mumkin.

Adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 1992-yil.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun, 2017-yil.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korrupsiyaga qarshi kurash agentligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020-yil.

Transparency International. *Corruption Perceptions Index (2010–2024)*.

Volkov V.N., Denisov A.A. *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza*. Sankt-Peterburg, 2003.

Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. Toshkent, 2021.

O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi. *Yillik hisobotlar (2021–2024)*.

Raxmonov A. “Davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalar va korrupsiya xavfi.” *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 2023.